

Sophio Chkhatarashvili

სოფიო ჩხატარაშვილი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ukrainian "Sixties" and their Role In the Issue of Defining National Identity in the Era of Socialist Realism

უკრაინელი „სამოციანელები“ და მათი როლი ეროვნული იდენტობის განსაზღვრის საკითხში სოციალისტური რეალიზმის ეპოქაში

Modern life has outlined the issue of the Ukrainian nation, Ukrainian culture more actual and dolorous. Ukraine came into the world's attention not only due to geopolitical events and reasons, but also due to its cultural heritage, which undoubtedly deserves observation and analysis.

The concept of identity was defined differently in the sixties of the twentieth century. The young generation known as the "sixties" focused not on place and appearance, but on memory and attitudes.

Key Words: National Identity, Ukrainian "Sixties", The markers of national identity

საკვანძო სიტყვები: ნაციონალური იდენტობა, უკრაინელი სამოციანელები, იდენტობის მარკერები

თანამედროვეობამ უკრაინელი ერის, უკრაინული კულტურის საკითხი მეტად მწვავე და აქტუალური გახადა. უკრაინა მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში მოექცა არა მხოლოდ გეოპოლიტიკური მიზეზებითა და მოვლენებით, არამედ იმ კულტურული მემკვიდრეობითაც, რომელიც დაკვირვებასა და ანალიზს უდავოდ იმსახურებს.

მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ტარას შევჩენკოს გამოჩენით და მისი პრინციპული პოზიციის წყალობით – შეექმნა ლიტერატურული ნაწარმოებები მხოლოდ უკრაინულ ენაზე და აქტიური მონაწილეობა მიეღო მათ გავრცელებაში, უკრაინული ლიტერატურის, როგორც ცალკე არსებულის, რუსული ლიტერატურისაგან განსხვავებულისა და დამოუკიდებელის აარსებობა იწყება. თავის ნაწარმოებებში ტარას შევჩენკოს, ცხადია, არასდროს გამოუყენებია ტერმინი „იდენტობა“, მაგრამ ადგილის, ტერიტორიის, გარეგნობის, ხასიათის განსაზღვრასა და მათი განმსხვავებელი ნიშნების წარმოჩენას შეეცადა სხვა სლავური ერებისაგან.

იდენტობის ცნება სხვაგვარად განისაზღვრა მეოცე საუკუნის სამოციან წლებში. ამ პერიოდის უკრაინა ლიტერატურულ-კულტურული პროცესების თვალსაზრისით მრავალფეროვან პანორამას გვთავაზობს და თანაბრად იმსახურებს როგორც ფილოლოგების, ისე ისტორიკოსების ყურადღებას. ამ დროს სამწერლო ასპარეზზე ჩნდება „სამოციანელების“ სახელით ცნობილი თაობა, რომელსაც ლიტერატურაში შემოაქვს ახალგაზრდული ძალა, ენერჯია, სიახლეებითა და ექსპერიმენტებით აღსავსე პროზა და პოეზია.

„სამოციანელების“ მოღვაწეობა ე.წ. „დათბობის“ პერიოდს ემთხვევა. ეს არის ეპოქა, რომელშიც წინა პლანზე აღმოჩნდა (საბჭოთა სივრცეში) ეროვნული იდენტობისა და კულტურული თვითმყოფადობის საკითხი ლიტერატურასა და ხელოვნებაში; საბჭოთა ჰიბრიდული კულტურული იდენტობის ბუნდოვანი საზღვრები („мой адрес советский союз...“), უფრო მეტად ხდიდა აუცილებელს, ადამიანს ჰქონოდა პასუხი კითხვებზე: ვინ არის, საიდან მოდის და რას წარმოადგენს

(„ყველაფრის არჩევა შეიძლება სამშობლოს გარდა“ ვ. სიმონენკო. „უკრაინა ჰქვია ყველაფერს: უნივერსალს, რესტორანს, ქარხანას...“ ლ. კოსტენკო; „ლიტერატურა ეროვნული საქმის, ეროვნული იდეის მსახურებაა“ ბ. ანტონენკო-დავიდოვიჩი“); ეროვნული კულტურების შევიწროვება მათი გადარჩენის პროვოცირებასაც ახდენდა, თავისდაუნებურად. სამოციანელთა თაობის ახალგაზრდა მწერლებს ამ თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესი მისია დაეკისრა.

ბუნებრივია, სოციალისტური რეალიზმის იდეოლოგიით გაჯერებული საბჭოთა სივრცეში ალტერნატიული შემოქმედების არსებობა გარდაუვალი იყო. ერთი შეხედვით „დათობის“ პერიოდმა კიდევ უფრო გაამძაფრა ზემოაღნიშნული, რადგან რეალურად პიროვნების კულტი არ დამსხვრეულა და განაგრძობდა სოციუმის მართვას.

თუ გავიზიარებთ ტედ ლეველენის მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც *„ნაციონალიზმი – ჯგუფური თვითიდენტიფიკაცია რეალური ან სასურველი ტერიტორიით. სახელმწიფო ნაციონალიზმი არსებული მთავრობის მცდელობაა, მოიპოვოს ყოვლისმომცველი იდენტიფიკაცია და ლოიალობა ქვეყანაში მცხოვრები სუბჯგუფებისაგან“* (ლეველენი, 2017, გვ. 296), შევძლებთ XX საუკუნის მეორე ნახევრის უკრაინის მაგალითს დავუკავშიროთ, თუმცა ამ შემთხვევაში დიდ როლს ასრულებს არა თავად ხელისუფლება, არამედ ინტელიგენციის უდიდესი ნაწილი – სწორედ „სამოციანელთა“ მოძრაობა, რომელსაც პროტესტის სახე მიეცა სახელმწიფო მმართველი ორგანოების მიმართ, არა მხოლოდ მწერალთა, არამედ სრულიად უკრაინული ინტელიგენციის მხრიდან.

„სამოციანელები“ აწყობდნენ არაფორმალურ ლიტერატურულ საღამოებს, სამხატვრო გამოფენებს, რეპრესირებული შემოქმედების ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოებს, დგამდნენ მდუმარე თეატრალურ წარმოდგენებს. მათ წრეს ჰყავდა დისიდენტური მწერლობის ფრთა, ანუ ის ნაწილი (*ვასილ სიმონენკო, ვასილ სტუსი, ალა ჰორსკა*), რომელიც რადიკალურად იყო განწყობილი რეჟიმის მიმართ. მათი უმრავლესობის აღსასრული ტრაგიკული აღმოჩნდა. ვინაიდან „განსხვავებებთან ერთად ლიტერატურასა და მხატვრობას აქვთ შეხებისა და ურთიერთმედღევის წერტილებიც. ორივე მათგანი მიეკუთვნება ხელოვნების ე.წ. არასაშემსრულებლო სახეს...“ (გაფრინდაშვილი, 2012, გვ. 239), ჩვენთვის თანაბრად მნიშვნელოვანია ხელოვნების ეს ორივე დარგი.

შეხვედრები ივან სვიტილიჩნის სახლში; ბორის ანტონენკო-დავიდოვიჩის კვლევები უკრაინული ენის შესახებ; ივან ძიუბას მონოგრაფია „ინტერნაციონალიზმი თუ რუსიფიკაცია“; ვასილ სიმონენკოს დღიურები; ლინა კოსტენკოს სამიზდატური შემოქმედება; ალა ჰორსკას მხატვრობა, როგორც პერფორმანსი „რკინის ფარდის“ წინააღმდეგ, ო. დოვჟენკოს შემოქმედება (მოთხრობები, დრამატურგიული თხზულებები, კინოსცენარები) რომელმაც შექმნა ერთგვარი სკოლა უკრაინულ (და არა მხოლოდ უკრაინულ) კინემატოგრაფიაში, არასრული ჩამონათვალის ფაქტებისა და მოვლენებისა, რომლებმაც საბოლოოდ შექმნა ფენომენი „სამოციანელობა“. ამ პერიოდში დმიტრო პავლიჩკო, ლინა კოსტენკო, ივან დრაჩი, მიკოლა ვინგრანოვსკი და სხვანი ნიჭისა და ნოვატორობის წყალობით ქმნიან ბრწყინვალე ნაწარმოებებს, რომლებიც აქტუალურობას არ კარგავს დღესაც.

ეროვნული იდენტობის არა ძიებასა და განსაზღვრაში, არამედ დაცვისათვის ბრძოლაში იქმნებოდა ნაშრომები, რომლებიც „სამოციანელებმა“ ერთგვარი სახელმძღვანელოს სახით დაუტოვეს მომავალ თაობას.

საკითხის კვლევას ართულებს ის ფაქტი, რომ თვითონ „სამოციანელთა“ წრეში ცალკე შესწავლას საჭიროებს **„ნიუ-იორკის სკოლა“** – უკრაინულ დიასპორაში შემავალი მწერლები; **„კიევის სკოლა“** – უნივერსიტეტული ახალგაზრდების პოეზია და **დისიდენტური მწერლობა**. „კიევის სკოლამ“ მეოცე საუკუნის უკრაინული ლიტერატურის ისტორიაში სამართლიანად დაიკავა თავისი კუთვნილი ადგილი. დღესდღეობით შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ შემოქმედთა ეს წრე, ნაციონალური კულტურის სულიერი თუ ესთეტიკური მოთხოვნილების თვალსაზრისით, მოწოდების სიმაღლეზე აღმოჩნდა.

XX საუკუნის მეორე ნახევრის უკრაინული ლიტერატურა წარმოდგენილია „კიევის სკოლის“ პოეტების გარეშე. კიევის სკოლის პოეტების შემოქმედებითი პრინციპები სწორედ ნაციონალიზმისა და იდენტობის განსაზღვრას ემსახურებოდა. მითოლოგიური ისტორიების გაცოცხლება,

ადამიანის, მისი მსოფლადქმის წინა პლანზე წამოწევა უკრაინელი მოქალაქის თვითმყოფადობას უფრო თვალსაჩინოს ხდიდა.

„კიევის სკოლის“ წარმომადგენლებს, შემოქმედების ნაციონალური კონცეფცია ჰქონდათ გამძაფრებული, შედეგად მათ ლირიკაში გამოიხატა უკრაინელი ხალხის ცხოვრების ჭეშმარიტი დრამატიზმი, ერის ეგზისტენციალური სული. ვიქტორ კორდუნის სიტყვებით რომ ვთქვათ – მათ ახასიათებდათ არა ეთნოგრაფიული „ნომინაციურობა“, არამედ მითოლოგიური ცნობიერების დამკვიდრება ხალხის თვითმყოფადობის შესახებ. ვინც რეჟიმთან არ ითანამშრომლა, ტოტალიტარულმა სისტემამ სასტიკ მოწინააღმდეგედ გამოაცხადა. ეს შემოქმედები გამოითიშნენ ლიტერატურული პროცესიდან. წლების განმავლობაში ვედარ ბეჭდავდნენ ნაწარმოებებს, მხოლოდ 80-90-იან წლებში შეძლეს საკუთარი შემოქმედების ხელახალი რეალიზაცია.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ „სამოციანელმა“ მწერლებმა საკუთარ მოვალეობად მიიჩნიეს „დაცხრილული აღორძინების“ მწერლების ტრადიციების გაგრძელება ლიტერატურაში. სოციალისტური რეალიზმის იდეოლოგიით გამსჭვალულ საუკუნეში და მეტ-ნაკლებად მოთვინიერებულ მწერლობაში „სამოციანელთა“ შემოქმედება ერთგვარი ჟანგბადის ფუნქციას ასრულებდა მკითხველისათვის. საზღაური კი განსხვავებული აზრისა და სიტყვისათვის არც ისე სახარბიელო იყო, რადგანაც ეროვნული იდენტობის გამომხატველი ლიტერატურული დისკურსი თავისთავად დისიდენტურ, ე.ი. არალეგიტიმურ, ქმედებად ან მოძრაობად აღიქმებოდა.

აკრძალვებმა და გამოცემული წიგნების ტირაჟთა განადგურებამ ბუნებრივად გამოიწვია სამიზნეობის გავრცელება. დაიბადა ალტერნატიული ლიტერატურა. უკრაინელი მკვლევარი, ოლეს ობერტასი, სამართლიანად ასკვნის, რომ: „რომ სამიზნეობა შესრულა თავისი ისტორიული მისია, 1960-იან წლებში გახდა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი ლიტერატურული პროცესის ჩამოყალიბებაში და იგი საფუძვლად ედო დამოუკიდებელი უკრაინის სიტყვისა და შემოქმედების თავისუფლებას“ (Обертас, 2010, გვ. 10).

„სამოციანელების“ მიერ ეროვნულ თემატიკაზე შექმნილი ნაწარმოებები იდენტობის ნარატივებად ქცეული ტექსტებია. ლინა კოსტენკოს „მარუსია ჩურაი“ და „ბერესტეჩკო“ ისტორიულ წარსულთან ერთად უკრაინელი გმირების, მათი ხასიათის, ცხოვრებისა და მრწამსის წარმოჩენის მცდელობაა. ყველა ეროვნული გმირი პატრიოტული გრძნობითა და, ამავდროულად, ჰუმანური მიზნებითაა გამსჭვალული. აღსანიშნავია, რომ სამოციანელთა შემოქმედებაში ჰუმანიზმი, როგორც რენესანსის ეპოქის კულტურული მოძრაობა ხელახალ აქტუალურობას იძენს: „ადამიანის მხატვრული კონცეფცია სამოციანელ მწერალთა შემოქმედებაში გავრცობილია და სრულიად კონკრეტული ისტორიული მარკერები გააჩნია, რაც რენესანსის ეპოქის ადამიანთან გვაბრუნებს, ადამიანთან, რომელიც გამორჩეულია თავისი მკაფიოდ გამოხატული ინდივიდუალურობით, განათლებულობით, რაც თავისთავად ჰუმანიზმსა და კეთილშობილებას ზედა დაფუძნებული“ (Тарнашинська, 2019, გვ. 287).

ენა, როგორც იდენტობის მარკერი და მისი სიწმინდის დაცვა უმთავრესი პრინციპია სამოციანელთა ცხოვრებასა და შემოქმედებაში. ივან დრაჩის ლექსი „ბავშვები დადიან კიევი“ (დაიბეჭდა კრებულში „წყაროსაკენ“, 1972 წ.) გამოირჩევა უხვი დიალექტიზმებით. როგორც ცნობილია, ეს ავტორის ჩანაფიქრი გახლავთ რუსული ლექსიკისაგან თავისუფალი ტექსტის შექმნასთან დაკავშირებით. უკრაინული იდენტობის შენარჩუნებასა და დაცვას მიეძღვნა ივან დრაჩის შემოქმედება. ამის დასტურია მისი ნაწარმოებები: „მხესუმზირა“, „დანაგაყრილი მზე“, „ბალადა მხესუმზირაზე“, „მზიური ფენიქსი“, „კიევის ზეცა“ და ა.შ.

ბალადების გაცოცხლება იყო ყველაზე კარგი მიგნება ეროვნული იდენტობის საკითხის საჯაროდ გაშუქებისათვის. თითოეული ის კომპონენტი, რითიც შეიძლებოდა, რომ ნაციონალური ნიშნები გამოკვეთილიყო, ბალადურმა სტილმა თავის თავში დაიტია: ისტორია, მითოლოგია და მითოლოგიური არქეტიპები, ეროვნული რეალიები და არქაული ლექსიკა ერთად მოთავსდა მცირე ზომის ლიტერატურულ ნაწარმოებში, რამაც მკითხველზეც მოახდინა შთაბეჭდილება და ლიტერატურის კრიტიკოსებზეც. დავიმოწმებთ უკრაინელი ლიტერატურათმცოდნის, მიკოლა

ტკაჩუკის, სიტყვებს: „სამოციანელთა თაობიდან ივან დრაჩი გამოირჩევა განსაკუთრებული ორიგინალურობით, ექსპერიმენტებისაკენ სწრაფვით. შემოქმედებითი ნიჭი და პოეზიის რეფორმირების შესაძლებლობა, აქცევს მას დაუფიქსარ პოეტად მთელ სლავურ სამყაროში. ივან დრაჩმა უკრაინული ლირიკა ახალ ესთეტიკურ სიმაღლეზე აიყვანა“ (Ткачук, 2014, გვ. 418).

„სამოციანელთა“ მოღვაწეობით სამეცნიერო-კულტურულ ცხოვრებაში შეტანილი მნიშვნელოვანი წვლილი კიდევ უფრო იზრდებოდა, თუმცა მცირდებოდა მათი უსაფრთხოება და დაცულობა. მაგალითად მოვიყვანთ ალა ჰორსკას¹, რომლის მონაწილეობა „სამოციანელთა“ საპროტესტო მოძრაობაში მრავალმხრივი იყო. მან ოპოზიციური სიტყვა თქვა არა მხოლოდ თავისი შემოქმედებით, არამედ თავისი უშუალო მონაწილეობით მოძრაობის მიმდინარეობაში. ამას ადასტურებს მისი პირადი მიმოწერა სამოციანელთა თაობის მწერლებთან. 1964 წელს პანას ზალივასთან თანავტორობით, ლუდმილა სემიკინასთან, ჰალინა სევრუკთან და ჰალინა ზუბჩენკოსთან ერთად შექმნა კიევის უნივერსიტეტის ვიტრაჟი „შეგჩენკო. დედა“: ვიტრაჟი უნივერსიტეტის ადმინისტრაციამ დაიწუნა და ნამუშევარი შერაცხულ იქნა როგორც მტრული იდეის მატარებელი. ალა ჰორსკა და ლუდმილა სემიკინა მხატვართა კავშირიდან გარიცხეს.

რაც მეტად ცდილობდა საბჭოთა ხელისუფლება უკრაინელი ხალხის რუსიფიკაციას, მით უფრო ძლიერდებოდა ნაციონალური თვითმყოფადობისკენ ლტოლვა, იკვეთებოდა ინდივიდის პრობლემა. სამოციანელები ეროვნული იდენტობის ერთ-ერთ უმთავრეს მარკერებად მშობლიურ ენასა და ისტორიული წარსულის შენარჩუნებას მიიჩნევდნენ, მათთან ერთად კი იმ ღირებულებებს მ(ჰუმანიზმისათვის ბრძოლა, სიკეთისათვის ცხოვრება, სულიერების წინა პლანზე წამოწევა დაა.შ), რაც მათი აზრით, თანამედროვე უკრაინელ ადამიანს უნდა ჰქონოდა.

უკრაინელმა სამოციანელებმა შექმნეს ნაწარმოებები, გაამრავალფეროვნეს ჟანრული პალიტრა და მხატვრული ხერხები, რომლებიც მიმართული იყო უკრაინულ ცნობიერებაში ეროვნული იდენტობის მკაფიოდ გამოხატვისაკენ.

დასკვნის სახით, უნდა აღინიშნოს, რომ ნაციონალიზმისა და ეროვნული იდენტობის საკითხის წინა პლანზე წამოწევა უკრაინულ ლიტერატურაში სამოციანელებში არ დაწყებულა, თუმცა „დათბობის პერიოდსა“ და „სამოციანელთა“ შემოქმედებას იგი, შეიძლება ითქვას, ყველაზე დიდი სიმწვავეთ უკავშირდება. მშობლიური ენის, ისტორიისა და კულტურული რეალიების დაცვითა და წარმოჩენით ცდილობდნენ უკრაინელი მოღვაწეები თვითმყოფადობის შენარჩუნებას. დევნისა და ჩაგვრის პერიოდში მოღვაწე მწერალთა შემოქმედებისათვის ფოლკლორული და ეთნო-კულტურული მოტივები, ბუნებრივია, დამოუკიდებელი, უცხო გავლენისაგან თავისუფალი ნაწარმოებების შექმნისთვის აუცილებელ ნიშან-თვისებას წარმოადგენდა, ჟანრობრივი მრავალფეროვნება (ბალადები, სონეტები, რობაიები, ეტიუდები) კი შინაარსთან ერთად, „სამოციანელთა“ შემოქმედების ფორმობრივ ინდივიდუალურობას განსაზღვრავდა. ზემოაღნიშნული სირთულეების მიუხედავად, სოციალისტური რეალიზმის ეპოქაში სწორედ მათ შეძლეს სამშობლოსთვის კულტურული იდენტობა შეენარჩუნებინათ.

¹ უკრაინელი მხატვარი, რომელსაც „სამოციანელთა მოძრაობის სული“ უწოდეს. ცნობილია მხატვრული ნამუშევრებით - ფრესკების, ვიტრაჟების, პანოების მოხატულობებით. მათი ნაწილი 2022 წელს აღმოსავლეთ უკრაინაში მიმდინარე სამხრეთ-აღმოსავლეთის შედეგად განადგურდა. შემოქმედების ეროვნული მოტივების გამო საბჭოთა ხელისუფლება ხშირად კრძალავდა, ხან ანადგურებდა მის ნამუშევრებს. გარიცხულ იქნა მხატვართა კავშირიდან. ალა ჰორსკა მოკლეს 1970 წელს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გაფრინდაშვილი, ნ. (2012). შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის თეორიული საფუძვლები. თბილისი: „მერიდიანი“.
- ლევკელნი, ტ. (2017). პოლიტიკური ანთროპოლოგია: შესავალი. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- Обертас, О. (2010). Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і - початок 1970-х років). Київ: Видавництво „Смолоскип“.
- Тарнашинська, Л. (2013). Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління. Київ: Видавництво „Смолоскип“.
- Тарнашинська, Л. (2019). Сюжет Доби: Дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття. Київ: „Академперіодика“.
- Ткачук М. (2014). Українська література ХХ століття. Тернопіль: 2014.

References:

- Gaprindashvili, N. (2012). Shedarebiti lit'erat'uratmtsodneobis teoriuli sapudzvebi. [Theoretical foundations of comparative literary studies]. Tbilisi: „meridiani“.
- Leveleni, T'. (2017). P'olit'ik'uri antrop'ologia: shesavali. [Political Anthropology: An Introduction]. Tbilisi: Tsu gamomtsemloba
- Obertas, O. (2010). Ukrayins'kyy samvydav: literaturna krytyka ta publitsystyka (1960-i – pochatok 1970-kh rokiv). [Ukrainian self-publisher: literary criticism and journalism (1960s - early 1970s)]. Kyiv: Vydavnytstvo „Smoloskyp“.
- Tarnashyns'ka, L. (2013). Ukrayins'ke shistdesyatnytstvo: profili na tli pokolinnya. [Ukrainian sixties: profiles against the background of the generation]. Kyiv: Vydavnytstvo „Smoloskyp“.
- Tarnashyns'ka, L. (2019). Syuzhet Doby: Dyskurs shistdesyatnytstva v ukrayins'kiy literaturi XX stolittya. [Story of the epoch: The discourse of the 1960s generation of writers in ukrainian literature of the 20th century]. Kyiv: „Akademperiodyka“.
- Tkachuk M. (2014). Ukrayins'ka literatura XX stolittya. [Ukrainian literature of the 20th century]. Ternopil': 2014.